

Saamelaiskysymys suomalais-silmin

Seija Tuulentie: Meidän vähemmistöme. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 807, Helsinki, 2001. 311 s.

■ Seija Tuulentien Lapin yliopistossa keväällä tarkastettu väitöskirja käsittelee saamelaisten oikeuksista käytyä julkista keskustelua. Saamelaiskysymys on ollut vähintäänkin puoli vuosisataa esillä, ja saman ajan saamelaisia koskevaa lainsäädäntöä on yritetty saada aikaan. Kahtena viimeisenä vuosikymmenenä debatti on ollut erityisen näkyvää ja kuuluvaa, sillä kyse on ollut paitsi saamen kielen ja kulttuurin asemasta myös siitä, ketkä omistavat pohjoisen maat, vedet, luonnonvarat ja keillä on oikeus perinteisiin luontaiselinkeinoihin.

Tuulentie on tarttunut mitä kiintoisimpaan ja ajankohtaisimpaan aihepiiriin. Hänen sosiologian alaan kuuluva väitöstyönsä on keskittynyt nimenomaan 1980- ja 1990-luvun oikeuskeskusteluun. Tee-makseen tutkija on määritellyt valtaväestön kansallisvaltioajat-telun ja saamelaisretoriikan. Tuulentie on analysoinut foucault'laisesta näkökulmasta, väljän diskurssianalyttisesti ja

lähinnä Perelmanin argumen-taatioanalyysiin nojaten sitä, miten suomalaiset vastustavat ja kannattavat saamelaisille tar-koitettuja ja lakeihin perustu-via oikeuksia. Millaista retoriikkaa käytetään, kun halutaan vastustaa yleisesti hyväksytyä ajatusta vähemmistökulttuurin suo-jelusta? Miten taas näitä oi-keuksia puolustetaan?

Saamelaiskysymyksen ajan-kohtaisuudesta kertoo Tuulen-tien tutkimuksen lisäksi jotain se, että maa- ja vesikysymyk-siä selvitellään tälläkin hetkel-lä useilla eri tahoilla. Yksi ai-hetta koskeva selvitys, oikeus-tieteen tohtori Juhani Wirilan-derin oikeusministeriölle teke-mä raportti, julkistettiin näky-västi elokuussa 2001, ja toinen, maaherra Hannele Pokan joh-dolla, saataneen valmiiksi mar-raskuussa. Myös saamelaiskä-räjät tutkii asiaa tahollaan. Sel-vittelytyö onkin tarpeen, sillä neljän valtion jakamalla alueel-la asuvat saamelaiset ovat Euroopan Unionin ainoa alkupe-räiskansa. Suomen Hallitus-muotoon saamelaisten alkupe-räiskansa-asemaa koskeva py-kälä 51 a lisättiin vuonna 1995, mutta ILO:n alkuperäiskansa-sopimusta n:o 169 Suomi ei kuitenkaan vielä ole ratifioinut. Jotta yleissopimuksen allekir-joittaminen mahdollistuisi tule-vaaisuudessa, saamelaisten oi-keudet saamelaisten kotiseutu-alueella – eli Enontekiön, Ina-rin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän kunnan Lapin pa-liskunnan alueella – tullaan selvittämään. Tämä kerrotta-koon taustaksi, sillä juuri täl-laiseen kansallisesti ja kansain-välisesti tärkeään kontekstiin myös Tuulentien väitöstyö liit-tyy.

Tuulentien analysoima ai-neisto muodostuu saamelaisia koskevista lainsäädäntöehdo-tuksista käydyistä keskusteluis-ta; niistä tärkeimpiä ovat kol-meen lakiehdotukseen annetut lausunnot sekä yhdestä lakieh-dotuksesta käyty laaja edus-kuntakeskustelu. Lausuntoja näihin kaikkiin kolmeen laki-ehdotukseen – saamen kielila-kiin, saamelaislakiin ja kulttuu-ri-itsehallintolakeihin – annet-tiin kaikkiaan 176. Kulttuuri-it-sehallintoa koskevia puheen-vuoroja käytettiin prosessin aikana 100. Nämä tutkija ana-lysoi Perelmanin uuden reto-riikan idean mukaisesti.

Tuulentien teoksen näkö-kulma yllättää: jo otsikko ”Mei-dän vähemmistöme” siirtää katseen saamelaisista suoma-laisiin ja kertoo, että vaikka kyse on saamelaisista, tutki-muksen fokus on suomalaisis-sa ja suomalaisuudessa. Tutki-jan tuore oivallus on, että saa-melaisten oikeuksista kiistel-lessään suomalaiset itse asia-sa tuottavat omaa kansallista identiteettiään. Juuri kansallis-valtio on se vahva kehys, joka raamittaa suomalaisten puheta enemmistön ja vähemmistön suhteesta. Saamelaisuus näyt-täytyy näin kansallisvaltion eri-tyisenä toiseutena. Tosin kan-sallisvaltiolähtökohtaa olisi helppoa myös arvostella; tut-kijaa on kritisoitu aiemmin mm. siitä, ettei tutkimuksessa kuulu saamelaisväestön oma ääni. Rajaus on kuitenkin ra-jaus. Myönteistä siinä on, että kansallisvaltiokehys auttaa analyysissa ja näyttää selkeäs-ti Suomen valtion intressit saa-melaiskysymyksessä. Lisäksi tiukasta rajauksesta johtuen jat-kotutkimuksille – esimerkiksi

juuri kaivatusta saamelaisnäkökulmasta – jää runsaasti tilaa.

Teos jakautuu kahdeksaan päälukuun: Ensimmäisessä esitellään tutkimusaineisto sekä teoreettiset ja menetelmälliset ideat. Toisessa luvussa tarkastellaan saamelaisuutta osana kansallisvaltion kokonaisuutta. Luvut kolmesta kuuteen erittelevät aineistoja neljän keskeisen kansallisen identiteetin ulottuvuuden kautta. Seitsemännessä luvussa pohditaan tasa-arvon ja erilaisuuden politiikan niveltymistä toisiinsa kansallisvaltiossa. Kahdeksas luku kokoaa käsitellyt teemat yhteen.

Mistä silloin puhutaan, kun puhe on saamelaisista? Entä mistä sitten puhutaan, jos saamelaiskeskustelussa ei itse asiassa puhutakaan saamelaisista, vaan tuotetaan kansallista identiteettiä? Tämä tutkimus osoittaa, että kiistely saamelaisoikeuksista tekee suomalaisidentiteetin näkyväksi. Samalla se paljastaa erään tärkeän kansallisvaltion olemukseen kuuluvan seikan: Kansallisvaltiolla on kahtia jakautunut suhtautuminen saamelaiseen kansanryhmään. Yhtäältä saamelaiset ovat hyväksytyt kieli- ja kulttuurivähemmistö, jota arvostetaan ja puolustetaan kansainvälisillä foorumeilla, toisaalta se on torjuttu vaatimusten esittäjä. Aina kun tulee kyse käytännöllisistä toimista saamelaisvähemmistön aseman kohentamiseksi, myönteinen puhe saamelaiskulttuurista resurssina ja kansallisena rikkautena kääntyy kielteiseksi. Saamelaiset muuttuvat alkuperäiskansastatukseen liittyvien kiusallisten maa- ja vesivaatimusten esittäjiksi ja siten kansal-

lisvaltion perusteiden uhkajiksi. Esimerkkinä näistä tärkeinä pidetyistä prinssiipeistä tutkija mainitsee territoriaalisen jakamattomuuden ja jatkuvuuden, valtion alueen koskemattomuuden periaatteen.

Tutkija löysi saamelaisten oikeuksista puhuttaessa kaksi erilaista ja keskenään kilpailevaa diskurssia: ne ovat tasa-arvo- ja oikeudenmukaisuusdiskurssit. Niiden mukaisesti suomalaiset nostivat saamelaiskeskustelussa esiin argumentteja, jotka yhtäältä korostivat kansallisvaltion mainetta vähemmistökysymysten hoitamisessa, mutta vaativat toisaalta sen kansalaisten kaikkinaista tasavertaista kohtelua. Valtion agendassa saamelaisten asema näyttäytyi marginaalisena. Tämä tarkoittaa tutkijan mukaan, että Suomen saamelaiskysymystä vaadittiin kyllä oikeudenmukaisuuden nimissä hoidettavaksi, jotta maan suvaitsevainen maine kansainvälisessä yhteisössä säilyisi, mutta samalla korostettiin sitä, että hoitamisen pitäisi tapahtua niin, että kansalaisten tasa-arvo säilyisi.

Tuulentie analysoi kiinnostavasti suomalaisten retorisia valintoja, muun muassa erilaisia ryhmäviittauksia. Me-puhe paljastaa suomalaiset valtaväestöksi, jonka intressinä on oman hegemonisen asemansa puolustaminen. Puhumalla saamelaisista ”meidän vähemmistönämme” ja ”meidän alkuperäiskansanamme” suomalaisenemmistö kansanedustajiensa suulla ikään kuin omistaa saamelaisvähemmistön ja pitää siitä holhoojan lailla huolta. Saamelaisten osaksi jää olla enemmänkin suomalai-

suuden erityispiirre kuin oma kansa. Paikallistasolla saamelaiset taas koetaan kilpailevana etnisenä ryhmänä, jolle ei missään nimessä haluttaisi antaa pohjoisten maiden hallintaa. Argumentaatioissa otettiin käyttöön jopa saamelaisten kansanluonne ja ”rodulliset” piirteet, kun todisteltiin saamelaisten kyvyttömyyttä hallita saamelaisalueen maita.

Suomalaisuus valottuu Tuulentien mukaan neljän keskeisen teeman, historiakertomusten rakentamisen, kategorioiden uudelleenmuotoilun, kulttuurisen rajanvedon sekä olemassa olevien instituutioiden oikeuttamisen kautta. Erilaiset narratiivit siitä, keitä suomalaiset ja keitä saamelaiset ovat, nousivat tässä diskurssissa tärkeiksi, samoin etniset kategoriat. Suomen kansalaisuus oli tutkijan havaintojen mukaan kategorioista kattavin, ja sen avulla häivyttiin saamelaisten ja suomalaisten ero. Tästä seuraavan tasa-arvoideaalin perusteella kiistettiin sitten saamelaisten ryhmäsidonnaiset oikeudet. Vähemmistön kulttuuriset piirteet enemmistö näki lukkoon lyötyinä ja jätti määrittelyvallan itselleen. Instituutiot puolestaan nähtiin status quota ylläpitävinä. Tutkimuksen ehdottomasti kiinnostavin tulos liittyykin juuri tähän nelijakoon, jolla tekstit avattiin ja joka toi esiin kansallisvaltion luonteen: valtion ristiriitainen yhtenäisyys hahmottui kahden kilpailevan diskurssien vuoropuheluna, jossa molempien diskurssien peruspremissit otettiin kyllä huomioon, mutta jossa etusijalle asetettiin aina kuitenkin kansallisvaltion etu.

Tuulentientien valitsema

tutkimusaihe on sellainen, että siihen liittyy runsaasti intohimoja. Luultavasti siksi tutkija on päätenyt tavattoman neutraaliin ilmaisuun. Teksti rakentuu ilman, että Tuulentie millään tapaa ottaa asioihin kantaa. Tämä kertoo tutkijan tietoisesti valitsemasta positiosta.

Ehkä juuri alleviivatusta neutraaliudesta johtuen oli hauskaa lukea esipuheen tunnustus, jossa tutkija asemoi itsensä. Siinä Tuulentie tunnustautuu ”junantuomaksi” eteläläiseksi, joka kiinnostui toimittajan työssään pohjoisen rajuisista yhteiskuntapoliittisista kiistelyistä. Niinpä tämän tutkimuksen kimmokkeena oli aito ihmettely; sen soisi jatkuvan. Niin perusteellisesti tässä oli ihmetelty.

Maritta Stoor